

– Barris –

SAGRADA FAMÍLIA
I FORT PIENC
DESAPAREGUTS

– Barris –

SAGRADA FAMÍLIA I FORT PIENC DESAPAREGUTS

Carles Salmurri Trinxet

– Barris –
**SAGRADA FAMÍLIA
I FORT PIENC
DESAPAREGUTS**

Col·lecció Catalunya Desapareguda

Primera edició: febrer del 2024

© dels textos: Carles Salmurri Trinxet

© del pròleg: Gisela Boronat

© del prefaci: Marina Comellas i Gabriel Mercadal

© de les fotografies: diversos autors

© de l'edició: Editorial Efadós

© de la col·lecció: Editorial Efadós

EDITORIAL EFADÓS

Carrer d'Edison, 3 - Nau A
Polígon industrial Les Torrenteres
08754 El Papiol (Baix Llobregat)
Telèfon 93 673 12 12
efados@efados.cat
www.efados.cat

Idea original, disseny i fotocomposició:

Editorial Efadós

Hi col·labora:

Ajuntament de Barcelona

Assessorament lingüístic:

M. Neus Doncel Saumell

Fotografia de portada:

Autoria desconeguda / Col·lecció Assumpta Rafel

Fotografia de la portadella:

Autoria desconeguda / Fons Montserrat i Amadeu Salleras

Acrònims:

AFB (Arxiu fotogràfic de Barcelona)

AFCEC (Arxiu fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya)

AHFP (Arxiu Històric Fort Pienc)

AMDE (Arxiu Municipal del Districte de l'Eixample)

AMDG (Arxiu Municipal del Districte de Gràcia)

ANC (Arxiu Nacional de Catalunya)

ICGC (Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya)

IEFC (Institut d'Estudis Fotogràfics de Catalunya)

ISBN 978-84-19736-26-0

DL B-1576-2024

Imprès a Catalunya

Tota forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels seus titulars, salvant l'excepció prevista per la llei. Si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra, dirigiu-vos a CEDRO (Centre Espanyol de Drets Reprogràfics) - www.cedro.org

Índex

Pàg. 6

PRÒLEG

Fort Pienc, el barri
desconegut de l'Eixample

Pàg. 8

PREFACI

Volem un barri per viure-hi!

Pàg. 10

INTRODUCCIÓ

A l'ombra d'un temple:
de Sant Martí de Provençals a l'Eixample

Pàg. 15

EDIFICIS D'ANTICS BARRIS OBRERS
Arquitectes que han deixat empremta

Pàg. 51

EL TEMPLE

Un temple expiatori per a la Rosa de Foc

Pàg. 67

EL PASSEIG DE SANT JOAN
Del passeig de Lluís Companys
a la travessera de Gràcia

Pàg. 107

GRAN VIA DE LES CORTS CATALANES
Una avinguda d'urbanització tardana

Pàg. 165

UNS BARRIS INDUSTRIALS
Quan l'agricultura deixa pas a la indústria

Pàg. 184

ÍNDEX ALFABÈTIC

Pròleg

FORT PIENC, EL BARRI DESCONEGUT DE L'EIXAMPLE

Gisela Boronat · Arxiu Històric Fort Pienc · Associació de Veïns Fort Pienc

El barri del Fort Pienc és un dels grans desconeguts de l'Eixample, diria que el que més. Sense edificis emblemàtics, exceptuant la Monumental o l'estació del Nord, i havent desaparegut el Fuerte Pío, que és el que hi ha donat nom, sempre ha estat un lloc difícil d'ubicar per als barcelonins.

Tanmateix, el Fuerte Pío o Fort Pienc sempre ha estat un barri amb vida i personalitat pròpies. El veïnat ha anat construint una identitat particular que, en part, ha estat provocada per la seva situació administrativa: el barri era a cavall entre dos municipis –Sant Martí de Provençals i

Barcelona–, i aquesta divisió va continuar fins ben entrada la democràcia. A més, l'estació del Nord va configurar, durant més de cent anys, un barri ple de fàbriques, tallers i empreses de transport, i amb molts obrers i treballadors manuals. També hi vivien molts ferroviaris i treballadors de la veïna estació.

Aquest desconeixement portava, fins no fa gaires anys, a situacions curioses: quan deies que vivies al Fort Pienc, la majoria de la gent et preguntava que «on era aquest barri» o, ja menys sovint, que «on era aquest poble». El més fàcil era dir que a prop de la Monumental o de l'estació del Nord per donar una referència coneguda. I és que, per a molts, l'Eixample s'acabava al passeig

de Sant Joan i tot el terreny entre aquest carrer i les Glòries era un espai ignot, un lloc de pas. Val a dir que la urbanització del barri no ajudava gens a millorar aquesta percepció perquè, tot i seguir la quadrícula Cerdà, les nombroses vies de tren, les autopistes urbanes que el travessaven i els carrers tallats i sense sortida no eren un bon reclam.

A finals dels anys vuitanta, aprofitant l'empenta dels Jocs Olímpics del 1992, el barri va començar a canviar. S'hi van construir equipaments de ciutat, com el TNC i l'Auditori, però també s'hi van fer els equipaments de proximitat, tan llargament demanats. Així, la urbanització de la «plaça del Fort Pienc» s'ha convertit en un model d'èxit que ha estat «clonat» en altres indrets.

Esperem que aquest llibre que us presenta Carles Salmurri us ajudi a conèixer millor el Fort Pienc.

ANTONI ESPILLIGAS / COL·LECCIÓ JOSEP IGNAZI OMS LLOHIS

Prefaci

VOLEM UN BARRI PER VIURE-HI!

Marina Comellas i Gabriel Mercadal · Associació de Veïns i Veïnes Sagrada Família

Som uns veïns i membres actius de l'Associació Veïnal Sagrada Família, de l'abans barri del Poblet. Aquesta entitat, amb més de cinquanta anys de vida, va ser una de les quatre fundadores de l'actual Federació d'Associacions Veïnals de Barcelona, i naixé sota l'epígraf de «bombillaires», atès que va sorgir com a fruit de l'interès dels comerciants per il·luminar els carrers per Nadal.

El Poblet formà part inicialment de Sant Martí de Provençals i tingué un caràcter bàsicament agrícola; encara ho recorden alguns passatges amb nom ocult de dones, propietàries de terrenys en aquells temps ara ja antics.

Sabem que durant el segle XIX hom creà al barri un munt d'indústries: can Mumbrú, la SAFA, Corbera i

Espinal, Sabons Bardolet, Mecànica Parra, la Sedeta, SAESA, Hierros y Maquinaria Alberich, la farinera del carrer de València, Bein, Cellers La Vid, Negtor, Laboratoris Zeltia, Numax, Transportes Grau, Editorial Gallach, Aiscondel, General Motors, Mef, Serralleria Soriano, Falcó, Autobuses Roca, Maderas Gilabert, Negra Industrial..., que han desaparegut o s'han traslladat. També ho han fet Damm, Myrurgia Nerva o Danone, Filatures Aymerich, abans Passamaneries Vilallonga... Tanmateix, convé recalcar que això ens ha permès posteriorment la implantació d'equipaments importants als solars ocupats per les empreses, com el Centre Cívic La Sedeta, el Casal de Barri Espai 210 a Fustes Gilabert, l'Ateneu El Poblet a Filatures Aymerich, l'Escola Bressol La Fassina a Myrurgia, i encara queda la Damm...

D'altra banda, el desenvolupament industrial va determinar l'aparició de diversos centres d'oci, cinemes, sales de joc o de ball, com el Trianon, el Versailles, el Venus o el Niza...

Els últims anys constatem que el creixement de la basílica i el turisme resultant, ara massiu, han implicat la reconversió del barri, que ara com ara podríem arribar a qualificar de parc temàtic: gentrificació, pisos turístics, lloguers inassolibles, abusos de la restauració, especialment de les terrasses d'alguns bars, problemes greus de mobilitat, proliferació excessiva de les botigues de records, pèrdua del comerç de proximitat...

Resumint, d'un barri viu a un que, com a mínim al voltant del temple, podem dir que es troba en perill greu d'extinció, agreujat pel difícil encaix de la basílica i les illes de l'entorn; cal, sens dubte, revertir-ho i recuperar l'antic barri del Poblet. Com diu un lema de la nostra associació, ja molt vell però del tot vigent: «Volem un barri per viure-hi!».

JOSEPMARIA CO DE TRIOLA / CENTRE CÍVIC LA SEDETA

Introducció

A L'OMBRA D'UN TEMPLE, DE SANT MARTÍ DE PROVENÇALS A L'EIXAMPLE

La Sagrada Família i el Fort Pienc són dos barris de l'Eixample que estan compresos entre la travessera de Gràcia i el Parc de la Ciutadella, per una banda, i el passeig de Sant Joan i la plaça de les Glòries, per l'altra. Inclouen també el Camp d'en Grassot, encara que administrativament correspongui al districte de Gràcia, ja que entra dins dels límits de la trama ortogonal de l'Eixample. De fet, alguns graciencs el reivindiquen com ho fan alguns martinencs amb els barris de la Sagrada Família i el Fort Pienc.

El barri avui conegut com a «Sagrada Família» és relativament nou, amb una urbanització tardana respecte a la dreta de l'Eixample. Els terrenys on s'ha aixecat el barri eren camps que encerclaven un llogaret, anomenat «Poblet», que en aquell moment pertanyia al municipi de Sant Martí de Provençals. El barri ha perdut el nom de «Poblet», arrasat per la preeminència del temple gaudinià; de fet, és el darrer barri de la ciutat al qual s'ha posat un nom religiós. De ser un barri obrer, ocupat per fàbriques i convents religiosos, ha passat a ser de classe mitjana, amb moltes persones descendents dels antics obrers, i de serveis, com ho evidència la presència d'hospitals i clíniques. És un barri que acull els dos edificis

LA FAÇANA DEL NAIXEMENT

A la pàgina anterior, aspecte que oferiria la façana del Naixement poc després de la mort d'Antoni Gaudí, amb la bastida per coronar les torres de Sant Simó i de Sant Judes Tadeu. Les altres dues torres, ja coronades, són la de Sant Bernabé –l'única que va veure acabada Gaudí– i la de Sant Maties.

LA MONUMENTAL

La plaça de toros Monumental ocupa l'espai de la cruïlla de Marina amb Gran Via, uns terrenys que llavors formaven part de l'extraradi de la ciutat. Anomenada «El Sport», fou la tercera plaça de braus de Barcelona. Dos anys després de la seva creació, amb la reforma del 1916, va rebre el nom de «Monumental».

AUTORIA DESCONEGUDA / COL·LECCIÓ JOSEP IGNASI OMS LLOHIS

modernistes més destacats de la ciutat: la Sagrada Família i l'Hospital de Sant Pau, el recinte modernista més gran d'Europa, connectats per l'avinguda de Gaudí. Quatre milions sis-cents mil turistes trepitgen cada any els seus carrers en direcció al temple.

El Fort Pienc, que abans de rebre aquest nom era un grup de cases a la vora de la carretera de Ribes, està lligat al barri de la Sagrada Família gràcies a la quadrícula de l'Eixample. Rep el nom de «Fort Pienc» perquè es va urbanitzar en els terrenys que fins llavors ocupava el Forte Pío, una fortalesa militar que fou aixecada per Francesco Pio di Savoia, capità general de Catalunya d'ingrata memòria. L'enderrocament de les muralles amb el desenvolupament del Pla Cerdà possibilità l'aixecament d'infraestructures, com l'estació del Nord, i l'aparició d'habitatges dels treballadors de les fàbriques i serveis que necessitava el ferrocarril, i que han marcat la

seva personalitat. El barri ha sofert els darrers anys una gran transformació des que a l'estació del Nord ja no hi arriben trens i se n'han soterrat les vies. Això ha possibilitat la instal·lació d'equipaments culturals de primer ordre, com l'Arxiu de la Corona d'Aragó, el Teatre Nacional i l'Auditori.

La llunyania del centre urbà i l'entramat caòtic de l'urbanisme de Sant Martí retardaren l'obertura dels carrers, datada a la segona dècada del segle xx. Aquesta tardança la il·lustra el passeig de Sant Joan, començat a urbanitzar a partir del 1880, però que, a causa dels problemes burocràtics que va suposar la compra de terrenys agrícoles pertanyents a Gràcia, no es va completar fins a l'any 1930.

Aquest llibre vol recordar el procés de transformació d'aquesta part de la dreta de l'Eixample, avui dia universalment coneguda.

AUTORIA DESCONEGUDA / AFB

EDIFICIS D'ANTICS BARRIS OBRERS

Arquitectes que han deixat empremta

Tant en un barri com en l'altre destaquen edificis de categoria, projectats per arquitectes d'anomenada, deixant de banda les dues obres magnes del modernisme: l'Hospital de Sant Pau i la Sagrada Família. Hi han deixat la seva empremta arquitectes modernistes com Enric Sagnier, amb el Frontón Barcelonés (1893) –en aquestes pàgines–, un edifici de vida curta; Joan Martorell, amb el conjunt de les Saleses (1895); Josep Puig i Cadafalch, amb el Palau Macaya (1901); Bernardí Martorell, amb la Casa Enric Laplana (1907); Ignasi Mas i Domènec Sugrañes, amb la Monumental (1916), i Josep Maria Jujol, amb la Casa Planells (1924). De l'arquitectura industrial cal destacar la Central Catalana d'Electricitat (1899), edifici modernista de Pere Falqués, la fàbrica racionalista de Myrurgia, d'Antoni Puig i Gairalt (1929), i l'edifici postracionalista de Barba Corsini (dels anys seixanta). Del noucentisme tenim dos grups escolars: Ramon Llull (1918) i Pere Vila (1919), tots dos obra de Josep Goday i Codina. Als anys noranta del segle xx s'alçaren l'Auditori, de Rafael Moneo; el Teatre Nacional, de Ricardo Bofill, i l'Arxiu de la Corona d'Aragó, de Roser Amador i Lluís Domènec i Girbau, sense oblidar els nous Encants Vells.